

A magyar középkorkutatás történetében számos nagy formátumú személyiség neve, s ami fontosabb, munkássága maradt az utókorra. Amikor Házi Jenő (1892–1986) soproni levéltáros és történész középkori tárgyú dolgozatairól, az ezek által szűkebb szakterületünkön kifejtett munkásságáról esik szó, aligha lehet tagadni, hogy ő ezek közé tartozott. A kései utódok számára különösképp is érdekes Házi történetírói, középkorkutatói pályafutása, mert hosszú élete során legalább három nagy tudománypolitikai illetve tudományfilozófiai korszakot élt át, és működött is mindháromban. E működése során máig használható és használandó alapműveket készített. Talán ez a legfontosabb szempont, amiért a magyar középkorkutatás meg kell, hogy emlékezzen a százhusz éve született soproni levéltárvezetőről.

Ifjonti évei és pályakezdése az ún. pozitívista időszak utolsó évtizedére esett. Tanárai egytől egyig a forrásfeltárás örömeiben-lázában égő és egyre jobban specializálódó kései 19. században szereztek tapasztalatukat, s ezt adták tovább tanítványaiknak. Így Házi Jenőnek is, ami eleve magyarázatot kínál az életműben oly domináns forráskiadásra.

Mindezt tetézte a trianoni trauma, amikor ideig-óráig még Sopron város hovartartozása és közismerten gazdag levéltárának sorsa is bizonytalan volt. Házi éppen ezekben a viharos hetekben, hónapokban, 1918 szeptemberében lett a város levéltárosa, ami életre szóló félelem- és a levéltárért való aggodás-élményt jelenthetett számára. A pozitívista hagyományokra épülő, 1917 tavaszán záródó egyetemi képzés,¹ a háborús élmények – maga is teljesített katonai szolgálatot, sőt meg is sebesült – mind-mind meghatározó élmények lehettek a fiatal Házi életében, aki hamar felelősségteljes megbízást kapott: a trianoni Magyarország egyetlen többé-kevésbé épen maradt városi levéltárának élére nevezték ki. Aligha kell ezek után meglepődnünk, ha kor- és pályatársaihoz hasonlatosan² maga is a források mielőbbi kiadását tekintette legfőbb feladatának.

Ám mielőtt soproni tevékenységének középkorkutató szemmel való áttekintésére sort kerítenénk, indokolt annak rögzítése, hogy a középkorral kutatói szinten történő foglalatosság korántsem 1918 táján kezdte. Élete első tudományos publikációja huszonegy éves korában, 1913-ban az akkor már patinás Hadtörténelmi Közlemények hasábjain látott napvilágot. E kis írást egy esztendővel később doktori disszertációjának nyomtatott változata követte

---

* A Sopronban, 2012. április 16-án – a Házi Jenő emlékülésen – elhangzott előadás szövegének szerkesztett, jegyzetelt változata.

¹ Horváth Zoltán: Házi Jenő élete és munkássága. In: Házi Jenő emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron, 1993. (= Horváth 1993) 9.

² Vö.: Sümeghy Dezső: Sopron vármegye levéltárának oklevél-gyűjteménye. I. rész: középkori oklevelek (1236–1526). Sopron, 1928. V–XVIII., külön kiemelve Házi Jenő segítségét az okleveles anyag sajtó alá rendezésében!

Detrekő várának középkori történetéről, ugyancsak ezen folyóirat hasábjain.³ E tények ismeretében aligha tévedünk nagyot, ha kimondjuk: a fiatal Házi Jenő érdeklődése – bizonyára nem függetlenül a korszak tudományos szemléletétől és egyetemi mestereinek kutatási területétől – elsősorban a magyar középkor felé irányult. A háború és a soproni kinevezés azonban megváltoztatta az életpályát, s szükségszerűen befolyásolta az érdeklődési kört is. Ettől fogva a forrásközlések – ezekről lesz még szó, ezek persze középkori tárgyúak voltak – és a szélesebb értelemben vett közismereti, népszerűsítő dolgozatok voltak túlsúlyban két évtizeden át munkásságában.

Most értünk el oda, hogy a középkorkutató szemével szemlézzük: voltaképpen mekkora 1526 előtti időszakot érintő munkásságról is beszélhetünk egyáltalán? Ha pusztán a publikált művek számát tekintjük, terjedelmes anyagról van szó, hiszen csak a várostörténeti forráskiadvány 13 kötetet tesz ki. Ehhez – bár sokkal kevésbé ismert a szakmai és érdeklődői közönség előtt – hozzá kell vennünk 1967–1981 között harminchét közleményben, bő másfélszáz oldal terjedelemben az 1233–1484 között kibocsátott vasi káptalani oklevelek teljes szövegű közkinccsé tételét.⁴ Mindkettőt, de különösen a városi oklevéltár kiadását tudatos döntés eredményének kell tekintenünk. Hiába tűnik úgy ugyanis, hogy az 1920 utáni európai és magyar történetírás már távolodott a források pusztá közlésétől, s nyitottabb volt a szisztematikus, majd még inkább az interdiszciplináris feldolgozások irányába, a Trianon utáni Magyarországon a források feltárása és mielőbbi közzététele nyomasztóan aktuális feladat volt. Egészen egyszerűen értékmérő, áldozatvállalásról volt szó, mondhatnók „sürgősségi helyzetről”.⁵ Házi munkássága szervesen illeszkedett a korszak neves, egy-egy egyházmegye, megye város történetének feltárására szakosodott kutatók (pl.: Bedy Vince, Géfin Gyula, Gutheil Jenő, Belitzky János, Bunyitay Vince) munkásságába. Éppen ezért e nagy terjedelmű és jelentőségű Házi közleményeknél, azok értékelésénél az utókor botcsinálta ítészének semmi dolga sincs: a magas színvonalú forráskiadások soha, semmilyen körülmények között nem avulnak el. Mindig a magyar történetkutatás fontos, sokszor használt elemét fogják képezni.

Ráadásul van ebbéli tevékenységének egy további, a korábbiaknál még inkább elhanyagolt értékes vonása is. Az 1945/1948 utáni években, az ún. szocialista korszakban az Akadémián, egyetemeken és a levéltárakban – Házit is érintő, hisz 1938 májusától levelező tag volt az Akadémián – végbevitt „nagytakarítás” lehetetlenítette el többek közt az addig folyó középkori forráskiadást. Az

---

³ *Házi Jenő*: Szepesi László alkormányzó és Sós János budai várnagyok értesítik Pozsony városát Hunyadi Jánosnak a rigómezei csatából való szerencsés megmeneküléséről 1448. nov. 17. Hadtörténelmi Közlemények 14. (1913) 631–633. – *Uő.*: Detrekő vára a középkorban. Hadtörténelmi Közlemények 15. (1914) 190–209., 363–385., 503–527. Reprint: Detrekő vára a középkorban. In: *Házi Jenő*: Pozsony vármegye középkori földrajza. (Csallóközi kiskönyvtár) Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Koncsol László. Pozsony, 2000. 537–606.

⁴ *Draskóczy István – Soós István*: Középkori oklevélpublikációk Magyarországon 1945–1990 között. Levéltári Közlemények 62. (1991) 14.

⁵ Sokrétű – és ugyancsak a középkorhoz kapcsolódó – figyelmére jellemző, hogy Házi nevéhez fűződik a levéltári iratokból kiemelt kódexlapok és töredékek restaurálása és Radó Polikárral közös feldolgozásának előkészítése. Vö.: *Madas Edit*: Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae. Egy középkori forrásterület rendszeres feltárásáról. *Aetas* 23. (2008) 1., 103.

egyetemekre és a levéltárakba a korszakot nem vagy csak alig értő „szakemberek” kerültek. Az 1950-es és 60-as években a lokális történetkutatás sáncai mögé vagy még azon kívülre szorult, kiválóan képzett személyek (Házi mellett példaként Kumorovitz L. Bernát, Oszvald Arisztid vagy Mályusz Elemér neve említhető) a szakma és a szakmai fogások továbbélésének zálogát jelentették. Voltaképpen, talán nem túlozva, ők voltak, „*qui ignes custodiunt*.”⁶ Jelentőségük, így Házié is, e tekintetben aligha túlbecsülhető.

Ám lett legyen bármilyen fontos és bizony mindennél maradandóbb is a forráskiadás, beszélünk kell a történészek másik fontos működési köréről, a feldolgozásokról. Házi Jenő kutatói értékelésekor voltaképpen e második pillér az igazán fontos, lévén e sorok írója Házi ebbéli tevékenységének, középkorkutatói működésének áttekintésére kapott megtisztelő felkérést. Vegyük tehát górcső alá Házi Jenő klasszikus középkorral foglalkozó feldolgozásait.

A száztizenöt tételt számláló bibliográfiát⁷ áttekintve tizenhárom korszakunkba vágó tudományos közleményre bukkanhatunk, amely közül a pályakezdő kettőről már esett szó. Ezt követően azonban hosszú ideig a levéltárosi feladatok, valamint a monumentális forráskiadási vállalkozás kötötték le Házi erőit, mert 1939-ig nem találkozhatunk középkortörténeti írásokkal a Soproni Hírlapban megjelent apró cikkeket nem tekintve.⁸

Az időrend különösképpen fontos. 1938-ban jelent meg ugyanis a soproni városi oklevéltár második sorozatának ötödik kötete, ami a nagy mű befejezését jelentette. Láthatóan az ekkor felszabaduló energiáit Házi, aki maga is érezte, hogy teljes tudományos megbecsültségéhez a hagyományos történeti feldolgozások is szükségesek, hagyományos monografikus munka elkészítésére szánta. A Magyar Tudományos Akadémia majdani tagsági lehetőségével kapcsolatosan ugyanennek megtételére buzdította volt egyetemi évfolyamtársa, Hajnal István is, még 1931-ben.⁹ Mindezen hatások és a lezárt munka feletti öröm sarkallhatták tehát Házit egy nagyobb összefoglaló elkészítésére, ami 1939-ben látott napvilágot. Ez volt a *Sopron középkori egyháztörténete* című, máig forgatott monográfiája.¹⁰

---

⁶ *Závodszy Levente*: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Függelék: a törvények szövegei. Budapest, 1904. 144.

⁷ Horváth 1993. 17–24. Itt csupán 114 tétel szerepel, de a posztumusz napvilágot látott Pozsony megye történeti földrajzát is beleszámítottam az áttekintendő művek körébe, épp középkori tematikájánál fogva.

⁸ Nem feledve, hogy ezen hosszú évek alatt is aktív tagja maradt a magyar kutatói társadalomnak. Részben soproni feltárásaival és a város támogatásának köszönhetően, részben a korszak bőkezű ösztöndíj-rendszere eredményeképpen többek közt Bécsben is alkalma volt többször kutatni. *Újváry Gábor*: A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban.” (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének kiadványai I.) Budapest, 2010. 141., 202.

⁹ „Nem tudnál valami feldolgozást produkálni, kiadványaid mellett? Az általános becslés, miben részed van itt, nem érvényesülhet eléggé olyankor, mikor annak külső jelei kerülnek szóba, mert mindjárt jönnek az érvek, hogy nagyobb feldolgozó munkáid nincsenek még... Nem szabad semmibe vened a fent jelzett szempontokat, nemcsak magadról van szó, hanem ottani missziódról is.” *Dominkovits Péter*: Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból. Válogatás Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa levelezéséből, 1914–1944. Levéltári Közlemények 67. (1996) (=Dominkovits 1996.) 94.

¹⁰ *Házi Jenő*: Sopron középkori egyháztörténete. (Győregyházmege multjából; IV.) Sopron, 1939.

Az ezt követő éveket – ugyancsak a bibliográfia tanúsága szerint – a háború és az ezután következő helyreállítás árnyékolta be. A 20. század közepe pedig egyáltalán nem kedvezett a középkor kutatásának, és Házi számára is nehéz éveket hozott: 1947-től 1956-ig az addig töretlenül publikáló levéltáros-történésznek egyetlen írása sem látott napvilágot, így az utókor kutatója is könnyen kimondhatja, korszakváltás történt az életműben – ahogyan a korszak tudományosságában is. Házi Jenő a háború utáni években már nem Sopron város levéltárának felelős vezetője, hanem egy kényszernyugdíjazott, túl fiatalon, fizikai és szellemi ereje teljében félreállított levéltáros-történész volt. Ám ami veszteség volt a város levéltárának – és bizonyára az eltávolítást fájóan megélt Házinak – az legalább részleges nyereségévé vált a történetkutatásnak és az utókorunk. Házi Jenő lényegesen több időt fordíthatott a kutatásra, kéziratok elkészítésére.

Nem lehet a szerző és e pár sor feladata, s valójában fölösleges is, hogy Házi összes 1950 utáni középkori tárgyú dolgozatát elősorolva, mintegy bő lére eresztett biblio-gráfiát adjon közre. Ehelyett talán célravezetőbb a lényegi elemek és a kései kutatás számára is fontos eredmények számbavétele.

Lássuk először a tematikát. A páratlanul gazdag soproni levéltári anyag teljes ismeretében egy tehetséges kutató voltaképpen arról ír, amiről akar, így a témaválasztás nem okozhatott gondot Házinak. 1956-ban írt a városi középkori kancelláriáról éppen úgy, mint alig évtized múltán egy Jagelló-kori királyi zenésről. Ám ez csak a felszín, figyelmesek lehetünk ugyanis arra, hogy két fontos „csapásirány” látszik az életmű középkori tárgyú dolgozataiban.

Egyfelől jól látható, hogy Detrekő vára történetéről szóló ifjúkori írása után sem hagyták nyugodni a várak, mert később a mára nyomtalanul eltűnt Macskakő és Ravó/Rov várak történetéről és fekvéséről írt fontos dolgozatot, ami a politikai és eseménytörténeti érdeklődés jele. Másfelől a hatalmas városi forrásközlés eredményeképpen megismert információk birtokában Sopron városának belső igazgatása láthatóan tartósan izgatta (többek között a városi kancellária kialakulása, első soproni városbíró személye), így e téren számos alkalommal nyúlt át a 16–17. századba is, hogy egyes folyamatokat azok teljességében mutathasson be. De lett legyen ezek bármelyike is adatgazdag, időtálló közlemény, a forrásokkal való foglalatosságát mégsem szorították ki Házi életéből. A fiatalkorában önként vállalt „misszió”, mármint a trianoni határokon belül maradt középkori forrásanyag szisztematikus megmentése és kiadása, egész életén át elkísérte, minden napját meghatározta. Ennek a kitartásnak köszönhető a haláláig csak részben publikált vasi káptalani oklevelek sorozata, s a máig kiadatlan Niczky családi levéltár középkori okleveleinek és a győri káptalan Mohács előtti számadáskönyvének¹¹ kéziratok. Utóbbi három tétel együttesen kétezer eldálnál is többre rúg.¹² A nemrégiben napvilágot látott *Gerichtsbuch*,¹³ a „Soproni polgárcsaládok”¹⁴ és a bántóan kevés figyelmet kapott

¹¹ E munka sorsáról és feldolgozásának mai állásáról lásd Vajk Ádám e számban olvasható dolgozatát.

¹² *Horváth Zoltán*: Házi Jenő 80 éves. *Soproni Szemle* 26 (1972), 98. – *Varga Imréné*: Dr. Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. In: Házi Jenő emlékkönyv. *Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére*. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbulý Éva. Sopron, 1993. 50–53.

¹³ *Házi Jenő – Németh János*: *Gerichtsbuch/Bírói könyv 1423–1531*. (Sopron Város Történeti Forrásai A sorozat 2. kötet) Sopron, 2005.

Magyar-Zsidó Oklevéltár¹⁵ számos kötete által képviselt tekintélyes forrásmennyiséggel együtt tekintve pedig egyenesen ámulatra készítetik az utókort.

Végezetül nem kerülhető el, hogy a 21. század elejének kutatója korának szemével tekintsen ezen öt-hat évtized alatt keletkezett, így vagy úgy, de a középkort érintő kiadványokra, írásokra. A forráskiadványoknál nem érdemes hosszasan időznünk, hiszen azok általában nem vagy csak nagyon lassan avulnak el, jelentőségükről már volt szó. Ma is akad számos oklevéltár, amit naponta kezünkbe veszünk, pedig már 150 év is elmúlt kiadásuk óta. A „Házi” (azaz a városi oklevéltár sorozat) még csak feleennyi idős, de ugyanilyen alpműve a magyarországi várostörténet kutatásának 2012-ben is, s a tévedés nagyobb kockázata nélkül állítható, hogy az is marad még évtizedekig. A maradandósághoz kérdés sem férhet.

Némileg más a helyzet a feldolgozásokkal. Általános tendencia, hogy modern kézikönyvek vagy monográfiák megjelenésével a vonatkozó korábbi részfeldolgozások, monográfiák iránti érdeklődés erősen megcsappan. Ebben semmi különlegeset nem kell látnunk, ezek zöme idővel már csak historiográfiai mérföldkő, mintsem aktuális tudományos munka. S ahogy az évek-évtizedek telnek, adott kor eredményeit úgy írják át/felül a későbbi korok kutatóinak munkái. Tudományunk egészséges fejlődésének eredményeképpen Házi Jenő írásai is ebbe a sorba tartoznak, igaz csak részben. A modern szemlélet hajlamos Házi munkásságát vagy a Házíéhoz hasonlatos életműveket helytörténetnek minősíteni, ám ez tévedés. Legfőképpen azért, mert a jól művelt „hely” története nem más, mint az ország történetének megismerése egy sajátos nézőpontból. Ennek rögzítése e kis írás keretein belül is indokolt, még akkor is, ha valóban igaznak kell gondolnunk a későbbi korok „felülíró” hatását, feladatát is. Persze ez a kijelentés csak akkor áll meg, ha készülnek új feldolgozások. Mert bizony annak is hangot kell adnia a jelen kor kutatójának, hogy – Sopron város és a megye új monográfiájának hiányában – az „elavultság” még korántsem mondható el Házi várostörténeti és megyetörténeti dolgozatairól. Nemrégiben e sorok írója találkozott azzal a helyzettel, hogy Házinak az 1440–1450-es évek nyugat-magyarországi, osztrák–magyar harcokat feldolgozó macskakői írása például máig az egyik legjobb feldolgozás, ami napvilágot látott a témakörben, frissebb és publikált kutatási eredmények hiányában.

Zárásképpen egy utolsó megjegyzés. A tapasztalat azt mutatja, hogy a forráskiadványokéhoz hasonlatos a kézikönyvek maradandósága is. A *Soproni polgárcsaládok* című kétkötetes műről már esett szó, de fontos megemlíteni Házi posztumusz megjelent, Pozsony megye középkori történeti földrajzát bemutató művét is. A munkát az azt megkezdő Herzog József 1941 decemberében bekövetkezett halála után a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Házi

---

¹⁴ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok I–II. 1535–1848. Sopron, 1982.

¹⁵ Házi 80. születésnapja alkalmából az oklevéltár-sorozat 15. kötetének előszavában meg is emlékeztek idevágó munkásságának jelentőségéről, valamint addigi publikációs jegyzékét is közzétették. Magyar-Zsidó Oklevéltár XV. (1408–1770.) Házi Jenő közreműködésével szerkesztette és kiadta Scheiber Sándor. Budapest, 1972. 5–12.

vette át 1942 után.¹⁶ A háborús évek, a kényszernyugdíjazás, az 1950-es és 1960-as évek tudományos szemlélete mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy a hatalmas adattár lassan készüljön. A hátráltatás azonban a szakma számára előnyökkel is járt. Éppen az 1970-es évektől egyre nagyobb számban váltak ugyanis hozzáférhetővé Pozsony megyét is érintő anyagokat őrző oklevélgyűjtemények, levéltárak, amelyeket annak előtte Házinak esélye sem lehetett megtekinteni. Ez mindenképpen a később megjelenő munka hasznára vált. Azonban dacára a nagy mennyiségű egybegyűlt forrásanyagnak, a 2000-ben napvilágot látott kötet¹⁷ csak a megye közeli jövőben sajtó alá kerülő, modern és teljességre törekvő Árpád-kori történeti földrajzi kötetének kiadásáig lehet az érintett régió kézikönyve. Akkortól óhatatlanul is elavulttá válik, lévén a hosszas elkészülési idő alatt az efféle adattárakkal kapcsolatos használói elvárások és persze a létrehozó szakmai fogások is merőben megváltoztak.

Látható tehát, a kutatógenerációk egymás munkásságára építve, némi képzavarral élve „egymás vállára állva” próbálják elérni a célt, közös múltunk mind jobb és alaposabb megismerését és ismertté tételét. Ami a fentebb elmondottak alapján bizton állítható, Házi Jenő életműve, különösen is középkori tárgyú munkássága ebben az emberöltőkön átívelő feladatban nagy segítség: „vállá magasan és szilárdan áll”. Ezért a magyar anyanyelvű utókor csak hálával gondolhat rá, legyen szó a középkor vagy az újabb kor kutatóiról, avagy Sopron város polgáraitól.

VAJK ÁDÁM | Házi Jenő egyháztörténeti munkássága

Házi Jenő soproni főlevéltáros életművének nem csekély része egyháztörténeti, illetve egyházi intézménytörténeti forráskiadás és feldolgozás. Ebből a szempontból eddig nem vizsgált munkássága jól mutatja, hogy még az évszázadok tanúit őrző levéltáros életét is meghatározhatja a történelem folyása, ám ehhez többé-kevésbé mindenkinek lehetősége van alkalmazkodni.

Az 1930-as évek végén Házi már országszerte ismert szakember volt, amelyhez a város középkori okmánytárának már napvilágot látott első tizenkét kötetén kívül kiterjedt szakmai és politikai kapcsolatrendszerének fenntartása is nagyban hozzájárult.¹⁸ A soproni közélet fórumain belül különösen az egyházi

¹⁶ Erről maga ír egyik levelében: Dominkovits 1996. 130–131.

¹⁷ *Házi Jenő*: Pozsony vármegye középkori földrajza. (Csallóközi kiskönyvtár) Pozsony, 2000.

¹⁸ Levelezése fennmaradt hagyatékában (Magyar Nemzeti Levéltár. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Házi Jenő hagyaték [XIV/98. – a továbbiakban Házi Jenő hagyaték]), ebből a nem családtagoktól érkezett levelek és a fogalmazványok (3/c. tétel – Egyéb levelezés, 3/d. – Házi által írt levelek) csaknem 9 dobozt, vagyis bő 2 iratfolyómétert tesznek ki. Segédletének korábbi változatát l. *Varga Imréné*: Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. in: Házi Jenő emlékkönyv. Szerk.: *Dominkovits Péter – Turbulay Éva*. Sopron, 1993. 27–61. (=Varga 1993.) Munkásságának nem egyháztörténeti oldalára az e számban megjelenő előadások mellett l. *Horváth Zoltán*: Házi Jenő élete és munkássága. In: Házi Jenő emlékkönyv 1993. 9–26. (=Horváth 1993.), és *Dominkovits Péter*: Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból. Levéltári Közlemények, 67. (1996) 93–134. a korábbi irodalommal.